

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA XXI ASR KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Abdullayeva Mavluda Anvarjanovna

Namangan davlat pedagogika instituti

Ta‘lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi 1-kurs magistranti

Ilmiy maslahatchi: Jo‘rayeva Turg‘unoy

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23322492>

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich ta‘lim bosqichida XXI asr kompetensiyalarini shakllantirishning pedagogik zarurati hamda kompetensiyaviy yondashuvning ta‘lim jarayonini tashkil etishdagi imkoniyatlari tahlil etiladi. O‘quvchilarda tanqidiy va kreativ fikrlash, muloqot, hamkorlik, muammolarni hal etish va raqamli savodxonlikni rivojlantirishda integrativ ta‘limning o‘rni ochib beriladi. Shuningdek, interfaol metodlar, fanlararo aloqalar va raqamli resurslardan foydalanishga doir amaliy tavsiyalar bayon qilinadi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, XXI asr kompetensiyalari, kompetensiyaviy yondashuv, integratsiya, tanqidiy fikrlash, kreativlik, kommunikativ kompetensiya, hamkorlik, raqamli savodxonlik.

Аннотация. В статье анализируется педагогическая необходимость формирования компетенций XXI века на уровне начального образования и возможности компетентного подхода в организации учебного процесса. Раскрывается роль интегративного обучения в развитии критического и творческого мышления, коммуникации, сотрудничества, решения проблем и цифровой грамотности младших школьников. Представлены практические рекомендации по использованию интерактивных методов, межпредметных связей и цифровых ресурсов.

Ключевые слова: начальное образование, компетенции XXI века, компетентный подход, интеграция, критическое мышление, креативность, коммуникативная компетентность, сотрудничество, цифровая грамотность.

KIRISH

Bugungi ta‘lim tizimida o‘quvchining bilimlarni egallashi bilan bir qatorda, ularni turli hayotiy vaziyatlarda mustaqil va maqsadga muvofiq qo‘llay olishi muhim natija sifatida qaralmoqda. Axborot oqimining jadallashuvi, texnologik yangilanishlar va ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi ta‘lim mazmuniga ham yangi talablarni qo‘ymoqda. Shu nuqtayi nazardan, boshlang‘ich sinflardan tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, samarali muloqot, jamoada ishlash hamda raqamli vositalardan oqilona foydalanish kabi kompetensiyalarni izchil rivojlantirish dolzarb pedagogik vazifadir.

Boshlang‘ich ta‘lim bolaning keyingi o‘quv faoliyati uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va munosabatlar shakllanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Mazkur davrda o‘quvchining qiziqishi, mustaqilligi va o‘z fikrini ifodalash qobiliyatini qo‘llab-quvvatlash keyingi ta‘lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatga zamin yaratadi. Bunda kompetensiyaviy yondashuv ta‘lim maqsadlarini faqat ma‘lumotni o‘zlashtirish bilan cheklamasdan, bilimni amaliy faoliyatga tatbiq etish bilan bog‘lash imkonini beradi.

KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVNING PEDAGOGIK MOHIYATI

Kompetensiyaviy yondashuv o‘quvchining egallagan bilimlarini muayyan vazifani bajarish, muammoni tahlil qilish yoki asoslangan qaror qabul qilish jarayonida safarbar eta olishiga e‘tibor qaratadi. Bunday ta‘limda o‘quvchi tayyor ma‘lumotni qabul qiluvchi sifatida emas, balki izlanadigan savollarni belgilovchi, taxmin ilgari suruvchi, dalillarni solishtiruvchi va xulosaga keluvchi faol subyekt sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘qituvchining vazifasi ham shunga muvofiq kengayadi: u o‘quv faoliyatini loyihalashtiradi, o‘quvchilarni izlanishga undaydi, zarur ko‘makni taqdim etadi va fikrlash jarayonini yo‘naltiradi. Darsda mustaqil ish, muammoli vaziyat, juftlik va kichik guruhlardagi hamkorlik, refleksiya hamda o‘zini baholash usullarining uyg‘un qo‘llanishi o‘quvchining faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Kompetensiyalarni rivojlantirishda quyidagi pedagogik shartlar muhim: o‘quv topshiriqlarining hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lanishi; turli yechimlarni izlashga imkon beruvchi ochiq savollardan foydalanish; o‘quvchilarning fikrini dalillar bilan asoslashini rag‘batlantirish; hamkorlikdagi faoliyatni maqsadli tashkil etish; o‘z faoliyati natijasini tahlil qilishga sharoit yaratish; raqamli manbalardan xavfsiz va tanqidiy foydalanishni o‘rgatish.

XXI ASR KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH METODLARI

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida XXI asr kompetensiyalarini shakllantirish yagona metod bilan cheklanmaydi. Metod tanlovi dars maqsadi, o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va o‘rganilayotgan mazmun bilan belgilanadi. Muammoli ta‘lim o‘quvchini vaziyatni tahlil qilish, sabab va oqibatlarni aniqlash hamda yechimni asoslashga yo‘naltiradi. Loyiha metodi esa ma‘lumot to‘plash, vazifalarni taqsimlash, rejalashtirish va yakuniy mahsulotni taqdim etish jarayonida kreativlik hamda hamkorlikni rivojlantiradi.

Guruhli ishlar o‘quvchilarga umumiy maqsad sari birgalikda harakat qilish, o‘zaro tinglash va vazifalarni kelishib bajarish tajribasini beradi. Rolli o‘yinlar muloqot vaziyatlarini modellashtirib, fikrni tushunarli ifodalash va suhbatdosh nuqtayi nazarini inobatga olish ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “BBB”, “Insert” va “Venn diagrammasi” kabi usullar esa fikrlarni tizimlashtirish, mavjud bilimni yangi ma‘lumot bilan qiyoslash hamda o‘xshash va farqli jihatlarni aniqlashda qo‘l keladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham maqsadga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim. Elektron taqdimotlar, interaktiv topshiriqlar va raqamli ta‘lim resurslari mazmunni ko‘rgazmali taqdim etishi, mustaqil mashq qilishga sharoit yaratishi mumkin. Shu bilan birga, raqamli vosita dars maqsadining o‘rnini bosmaydi: uning samarasi tanlangan topshiriqning mazmuni, o‘quvchining faol ishtiroki va o‘qituvchining metodik boshqaruviga bog‘liq.

1-jadval. Kompetensiyalarni rivojlantirish metodlari va kutiladigan natijalar

Pedagogik metod	Rivojlantiriladigan kompetensiya	Kutiladigan o‘quv natijasi
Muammoli ta‘lim	Tanqidiy fikrlash	Muammoni tahlil qilish va yechimni asoslash
Loyiha metodi	Kreativlik, rejalashtirish	G‘oya ishlab chiqish va natijani taqdim etish
Guruhli ish	Hamkorlik	Vazifalarni kelishib bajarish

Rolli o‘yin	Kommunikativ kompetensiya	Muloqot madaniyati va fikrni ifodalash
AKTdan foydalanish	Raqamli kompetensiya	Axborotni izlash, tanlash va undan maqsadli foydalanish

INTEGRATIV YONDASHUVNING IMKONIYATLARI

Integrativ yondashuv o‘quv mazmunini alohida fanlar doirasida uzib qo‘ymasdan, ular o‘rtasidagi mazmuniy va faoliyatga oid aloqalarni aniqlashga asoslanadi. Fanlararo bog‘lanishlar o‘quvchiga hodisa va jarayonlarni turli nuqtayi nazardan ko‘rib chiqish, bilimlar o‘rtasidagi munosabatni anglash hamda ularni amaliy vazifalarda birgalikda qo‘llash imkonini beradi. Boshlang‘ich ta‘limda ona tili, matematika, tabiiy fanlar, texnologiya va tasviriy san‘at mazmunini muayyan umumiy mavzu atrofida uyg‘unlashtirish mumkin.

Masalan, “Tabiatni asraymiz” mavzusi asosida tashkil etilgan integrativ mashg‘ulotda o‘quvchilar ona tili darsida ekologik mazmundagi matnni o‘qib, asosiy g‘oyasini aniqlaydilar; matematika mashg‘ulotida chiqindilar miqdori haqidagi shartli ma‘lumotlarni hisoblaydilar; tabiiy fanlarda atrof-muhitni muhofaza qilish usullarini muhokama qiladilar; texnologiya darsida esa qayta ishlatiladigan materiallardan sodda buyum yasaydilar. Bunda fanlararo aloqa shunchaki mavzularning yonma-yon berilishi emas, balki umumiy ta‘limiy maqsadga xizmat qiluvchi mazmun va faoliyat birligi sifatida namoyon bo‘ladi.

Integratsiya o‘quvchilarning bilimlarni yaxlit idrok etishiga, mantiqiy bog‘lanishlarni ko‘ra olishiga va nazariy tushunchalarni amaliy vaziyatlarga tatbiq etishiga ko‘maklashadi. STEAM elementlarini bosqichma-bosqich qo‘llash orqali kuzatish, loyihalash, sinab ko‘rish, natijani tahlil qilish va ijodiy mahsulot yaratish faoliyatlarini bir dars yoki mavzu doirasida uyg‘unlashtirish mumkin.

TA‘LIM AMALIYOTIDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI

XXI asr kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan ishlar amaliyotda bir qator tashkiliy va metodik qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Jumladan, an‘anaviy reproduktiv topshiriqlarning ustunligi o‘quvchilarning mustaqil izlanish imkoniyatlarini cheklashi; raqamli vositalarning yetarli emasligi ayrim faoliyat turlarini tashkil etishni murakkablashtirishi mumkin. Shuningdek, pedagoglarning zamonaviy metodlarni tanlash va moslashtirish bo‘yicha kasbiy rivojlanishga ehtiyoji, baholashning asosan faktik bilimlarni tekshirishga yo‘naltirilishi hamda ota-onalarning kompetensiyaviy ta‘lim mazmuni haqidagi tasavvurlari yetarli bo‘lmasligi e‘tiborga olinishi zarur.

Ushbu masalalarni hal etish uchun o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini muntazam qo‘llab-quvvatlash, fanlararo dars ishlanmalarini ishlab chiqish va tajriba almashish mexanizmlarini yo‘lga qo‘yish maqsadga muvofiq. Raqamli resurslar mavjud sharoitdan kelib chiqib tanlanishi, texnologiyasiz ham bajarish mumkin bo‘lgan muqobil topshiriqlar bilan to‘ldirilishi lozim. Baholashda esa yakuniy javob bilan birga o‘quvchining fikrlash jarayoni, hamkorlikdagi ishtiroki, dalillashi va o‘z faoliyatini tahlil qilishi ham inobatga olinishi kerak.

AMALIY TAVSIYALAR

- Har bir dars maqsadiga mos ravishda kamida bitta kompetensiyani rivojlantiruvchi topshiriqni rejalashtirish.
- Fanlararo aloqalarni mazmunan asoslangan holda tashkil etish va integrativ dars ishlanmalarini ko‘paytirish.

- Juftlik va kichik guruhlarda ishlashni muntazam qo‘llab, o‘quvchilarga vazifalarni taqsimlash hamda umumiy natija uchun mas‘uliyat olish imkonini berish.
- Muammoli savollar va ochiq topshiriqlar orqali o‘quvchilarni mustaqil taxmin qilish, dalil keltirish va turli yechimlarni solishtirishga undash.
- Raqamli platforma va multimedia vositalarini dars maqsadiga muvofiq tanlash, axborotni tanqidiy baholash va xavfsiz foydalanish qoidalarini singdirish.
- STEAM elementlarini o‘quvchilarning yoshiga mos sodda kuzatish, modellashtirish va loyihalash topshiriqlari orqali joriy etish.
- Baholash mezonlarida bilim bilan birga amaliy qo‘llash, muloqot, hamkorlik, ijodiy yondashuv va refleksiyaning ham hisobga olish.
- Ota-onalar bilan hamkorlikda uy va kundalik hayot sharoitida bajariladigan kichik kuzatish hamda loyiha topshiriqlarini tashkil etish.

XULOSA

Umuman olganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida XXI asr kompetensiyalarini rivojlantirish bilim berish, uni amaliyotda qo‘llash va shaxsiy tajriba orqali mustahkamlash jarayonlarini o‘zaro bog‘liq holda tashkil etishni talab qiladi. Kompetensiyaviy yondashuv o‘quvchini ta‘lim faoliyatining faol ishtirokchisiga aylantirsa, integrativ yondashuv turli fanlarda egallangan bilimlarni yaxlit tizim sifatida anglash va qo‘llashga sharoit yaratadi.

Muammoli ta‘lim, loyiha faoliyati, hamkorlikdagi topshiriqlar, rolli o‘yinlar hamda raqamli resurslardan maqsadli foydalanish tanqidiy va kreativ fikrlash, kommunikativlik, hamkorlik va raqamli savodxonlikni rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. Biroq kutiladigan natijaga erishish metodlarning o‘z-o‘zidan qo‘llanishiga emas, balki ularning dars maqsadiga muvofiq tanlanishi, o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga moslashtirilishi va izchil baholash bilan ta‘minlanishiga bog‘liq.

Shu bois boshlang‘ich ta‘lim amaliyotida integrativ dars modellarini takomillashtirish, pedagoglarning metodik kompetentligini rivojlantirish, ta‘lim resurslaridan oqilona foydalanish va o‘quv natijalarini kompetensiyaviy mezonlar asosida tahlil qilish muhimdir. Kelgusidagi izlanishlarda mazkur yondashuvlarning samaradorligini tajriba-sinov ishlari orqali o‘rganish hamda natijalarga tayangan holda metodik tavsiyalarni aniqlashtirish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
3. Mavlonova R.A. va boshq. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2008.
4. Ishmuhamedov R.J. va boshq. Ta‘limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste‘dod, 2008.
5. Avliyoqulov N.X. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2008.
6. OECD. PISA 2022 Results. – Paris, 2023.
7. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris, 2017.
8. Trilling B., Fadel C. 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times. – San Francisco: Jossey-Bass, 2009.